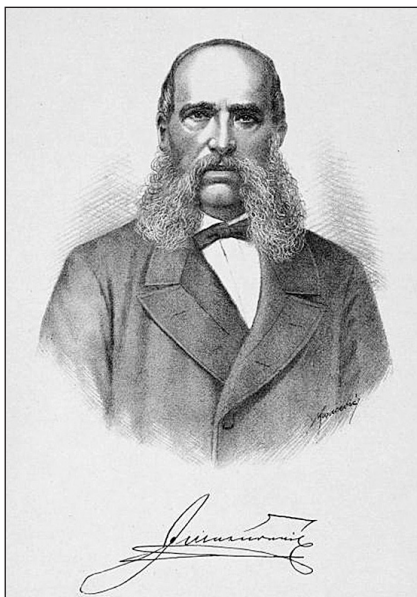

Život i djelo Ivana Mažuranića

*Uz 200. obljetnicu rođenja Ivana Mažuranića
(11.VIII.1814. – 4.VIII.1890.)*

Dunja Fališevac

Jedan od najznačajnijih pjesnika Hrvatskoga narodnog preporoda Ivan Mažuranić rođen je u Novom Vinodolskom 11. kolovoza 1814. godine, kao treći od četvorice sinova u obitelji dobro stojećeg seljaka Ivana Mažuranića Petrova. Josip, najstariji sin, ostao se brinuti za imanje, Antun je bio poznati pravnik i filolog, a najmlađi Matija, kovač po struci, proputovao je turski Balkan, o čemu je napisao zanimljiv putopis *Pogled u Bosnu* (1842), u kojem je opisao javni i privatni život Bosne, kršćanskog i muslimanskog svijeta, njihove običaje, civilizacijske i kulturne osobine, a sve to živom, duhovitom i zanimljivom

prozom. Matijin je putopis nesumnjivo utjecao na neke aspekte Mažuranićeva spjeva o smrti Smail-age Čengića, ponajprije oni segmenti djela u kojima se živo i detaljno opisuju turska nedjela i strahovita mučenja kršćana. Sva braća Mažuranić proslavila su se na kulturnom polju.¹

¹ O životu i radu Ivana Mažuranića usp. A. Barac, *Mažuranić*, Zagreb 1945; I. Frangeš, »Ivan Mažuranić«, predgovor u knjizi *Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića*, priredili Ivo Frangeš i Milorad Živančević, Zagreb 1979, str. 7-66.

U obitelji Mažuranić, patrijarhalno ustrojenoj, bila je živa narodna pjesma, stihovi iz Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* učili su se napamet, pa će i Ivan Mažuranić svoj pjesnički prvijenac *Vinodolski dolci, da si zdravo*, napisan još u srednjoj školi, pjesmu u kojoj priziva svoje rodno mjesto i djetinjstvo, oblikovati u duhu Kačićeve pjesmarice. Ivan je Mažuranić započeo školovanje u Novom Vinodolskom, zatim se školovao u klasičnoj gimnaziji u Rijeci, pa će humanistička naobrazba s idealom klasične antičke književnosti kao vrhunskim estetskim dosegom svekolike europske kulture ostaviti neizbrisiv trag u njegovu stvaralaštvu, u naglašenim klasicističkim crtama njegova djela.² Osim latinskog, u Rijeci je Ivan Mažuranić naučio talijanski, njemački i mađarski, te je zacijelo već zarana čitao suvremene talijanske, njemačke i mađarske pisce. Osim tih jezika kasnije je naučio i francuski, ponešto engleski i gotovo sve slavenske jezike te je obilato s brojnih jezika prevodio i poeziju i prozu. U Zagrebu je od godine 1833. slušao filozofiju, tu se upoznao s Ljudevitom Gajem (napisao mu je prigodnu pjesmu) i drugim hrvatskim preporoditeljima, te oduševljeno pristao uz narodni preporod. Studij je nastavio u Mađarskoj, na liceju u Szombathelyu (Sombatelj), gdje se ozbiljno počeo baviti književnim radom. Od godine 1835. do 1837. studira pravo na Akademiji u Zagrebu, a u tom gradu počinje i raditi u državnoj službi. Kasnije se zaposlio u Karlovcu, gdje se oženio Aleksandrom, sestrom pjesnika Dimitrije Demetra, a tu je ostao sve do revolucije. U tom je razdoblju Mažuranić ostvario svoja najznačajnija književna, a i neka znanstvena i publicistička djela: tu je 1842. sastavio dopunu Gundulićeva *Osmana* i ispjevao *Smrt Smail-age Čengića*, spjev koji je objavljen 1846.

Politički stavovi Ivana Mažuranića mijenjali su se tijekom njegova života. Godine 1848. oduševljeni je pristalica revolucije, pa je stoga u doba apsolutizma bio pod stalnim okom policije. Iste godine, potaknut mađarskim revolucionarnim proglasima, objavio je pacifistički spis *Hrvati Mađarom*,³ na hrvatskom i mađarskom jeziku, u kojem lijepom ritmičkom prozom biblijske intonacije poziva Mađare da odustanu od

² O klasicističkim sastavnicama Mažuranićeva djela usp. R. Lauer, »Zapažanja o poetici i pjesničkim rodovima kod Ivana Mažuranića«, u knjizi *Poetika i ideologija*, Beograd 1987, str. 59-76.

³ Usp. o tome I. Frangeš, »Mažuranićev spis 'Hrvati Mađarom'«, u knjizi *Studije i eseji*, Zagreb 1967., str. 41-70.

nasilja nad Hrvatima, te izražava demokratska načela o slobodi, jednakosti i bratstvu.

No, kako je iste godine Hrvatska prekinula službene odnose s mađarskom vladom, Mažuranić se priključio narodnom pokretu te postao članom Banskog vijeća i banov povjerenik u Primorju zalažući se za hrvatsku autonomiju u Monarhiji. Nešto kasnije postaje generalnim prokuratorom za Hrvatsku i Slavoniju (1850.-1860.), te organizira sudstvo u Hrvatskoj, a njegovi mladenački politički stavovi postaju umjereniji. Nakon povratka ustava, godine 1861. postaje prvim hrvatskim kancelarom i na toj dužnosti ostaje do 1865., kada se povlači iz političkog života. Nakon revizije ugarsko-hrvatske nagodbe 1873. izabran je na bansku stolicu kao prvi ban pučanin. Ostavši na toj dužnosti sve do umirovljenja 1880., Mažuranić je pokušavao u teškim političkim vremenima organizirati Hrvatsku kao modernu državu, s brojnim kulturnim i znanstvenim institucijama. Kao političar napisao je znatan broj političkih, zakonodavnih i publicističkih spisa, što na hrvatskom što na njemačkom jeziku. Cijeloga života pisao je razne govore, mahom prigodna karaktera, a u njegovoj ostavštini sačuvana su i brojna pisma.⁴

Osim književnošću bavio se i leksikografskim radom te je izdao *Njemačko-ilirski slovar* (1842.), a zajedno s bratom Antunom napisao je opsežan *Rječnik Gundulićeva Osmana*. Od godine 1848., kada gotovo posve prestaje s radom na lijepoj književnosti, objavljuje znanstvene priloge u Kukuljevićevu *Arhivu za povjesnicu jugoslavensku* (objavljuje statuite pojedinih gradova, piše o glagoljskoj pismenosti i književnosti, o mađarskim djelima Nikole Zrinskog, itd.). U poznijim godinama, kada se posve povukao iz političkog života, bavi se znanstvenim radom, filologijom, književnom poviješću, a posebice astronomijom i matematikom.

Ivan Mažuranić umro je u Zagrebu 4. kolovoza 1890. godine. Pokopan je na Mirogoju u »ilirskoj« arkadi.

⁴ Cjelokupan Mažuranićev opus objavljen je u četiri sveska pod naslovom *Sabrana djela; Ivan Mažuranić*, ured. I. Frangeš i Milorad Živančević, Zagreb 1979. U prvom svesku nalazi se *Smrt Smail-age Čengića*, s raznovrsnim popratnim tekstovima priređivača; u drugom svesku nalaze se *Pjesme* (Pjesme izvorne, Dopuna »Osmanu«, Prijevodi, Zapisi narodnih pjesama, Rječnik »Osmana«). U trećem svesku nalazi se *Proza* (Književna proza, Prijevodi i adaptacije, Filološki spisi, Politički spisi), a u četvrtom *Pisma i govori*.

Književni rad

Lirika. Mažuranićeva lirika po obliku je vrlo raznolika, a oslanja se na različite književne tradicije i različite poetičke programe. Veći dio njegovih pjesama ispjevan je u slijedu klasicističke poetike i njezinih vrstovnih izbora: to su, primjerice, elegija, oda, epigram, a u njima se primjenjuju kvantitativne versifikacije (safička i asklepijadska strofa, elegijski distih). Jedan dio Mažuranićevih lirskih pjesama slijedi folklornu epiku i Kačićevu pjesmaricu. Njegovi prvi napisani stihovi u mladenačkoj pjesmi *Vinodolski dolče, da si zdravo* govore da je primorskom pjesniku nadahnuće bio Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, dok njegova prva objavljena pjesma *Primorac Danici* (*Danica* 1835.) ili pjesma *Vjekovi Ilirije*, uzvišenim tonom punim patosa upućuju na poetiku prethodnog, klasicističkog razdoblja europske književnosti kao i na antičke uzore. Neke mladenačke Mažuranićeve pjesme, osobito ljubavne, npr. pjesma *Peru*, napisane su u tradiciji starije dubrovačke ljubavne lirike (»Srečno pero, pođi u ruke/ Nesmiljene mę gospoje,/ Ter joj teške piši muke,/ Ke š nje trpi srce moje.«).

Pojedine Mažuranićeve lirske pjesme imaju obilježja balada i romanasi, lirskih vrsta vrlo popularnih i u europskih i u hrvatskih romantičkih pjesnika. Naime, relativno velika tematska, pripovjedačka, kompozicijska i metrička sloboda i žanrovska nenormiranost balade i romance, njihova raznorodna tematika, različiti pojavni oblici, metri, pripovjedačke strategije, svjetonazori i tonovi, što sve karakterizira njemačke balade onoga doba, karakterizira i hrvatske balade i romance preporodnog doba, pa tako i Mažuranićeve. Svjestan ne samo umjetničkog nego i narodnog, usmenog podrijetla tih vrsta, a u skladu sa svojim estetičkim programom, Mažuranić, kao i neki drugi hrvatski preporoditelji, umjetničke baladne forme oblikovao je i stilizirao po uzoru na nacionalnu folklornu književnost, s tim da su se stupanj i način nasljedovanja usmene književnosti kao i modusi stilizacije »na narodnu« od pjesme do pjesme razlikovali.

Tako će u epskim desetercima pisanoj pjesmi *Nenadović Rade* (»Strašna ti je gora Kunovica,/ Kud se stere ni kraja se ne zna;/ Al je lijepa Draginja djevojka,/ Koju lani obljubio biše/ Mlad delija Nenadović Rade«), koju možemo odrediti kao baladu, oblikujući tragičnu priču o

smrti zaručnice, Mažuranić radnju smjestiti na prostor epske junačke pjesme (gora Kunovica), naslovnog junaka oblikovati kao lik iz folklorne epike, a za iskazivanje baladnog tragizma posegnuti za simboličnim motivima iste književne vrste. To su, primjerice, motivi-simoli: dvanaest zlatom i srebrom osedlanih konja kao majčin uvjet za dobivanje djevojičine ruke, vrani gavrani koji u kljunu nose prsten i crno ruho kao simbolični nagovještaji još nepoznate tragedije, dijalog između gavranova i Rade, itd.

Nasljedovanje leksika, stiha i stila folklornog pjesništva pokazuju i pjesme *Javor* i *Javor i tamjanika*, u kojima su navedena obilježja prepletena s modernijim, simbolično-romantičarskim elementima balade (primjerice, metaforičko-alegoričke koncepcije pejzažnih motiva). Pjesmu *Javor i tamjanika* obilježava duboki tragizam, a epski je pripovjedač u njoj krajnje distanciran. Pisao je Mažuranić i brojne prigodnice, bilo intimnijeg karaktera bilo da je riječ o »Proslovima« namijenjenima čitanju s kazališne pozornice (u jampskom petostopniku).

Sposobnost asimiliranja poetoloških normi različitih književnih epoha i razdoblja, dobro poznavanje retorike, te umijeće pjevanja u raznorodnim vrstama stiha – bitne su osobine Mažuranićeve lirike. Jednom riječju, njegov lirski opus karakterizira poetički i estetički eklektizam: uz bok pjesmama obilježenima nekim tradicionalnijim estetičkim i poetičkim programom naći ćemo pjesme u kojima se osjeća naglašena afektivnost i emocionalnost u skladu s normama koje je iznijela predromantičarska ili pak romantičarska epoha. I vrsni sastav Mažuranićeve lirike naslijeđen je iz lirskih korpusa različitih književnih epoha i razdoblja: nalaze se među njegovim pjesmama razne lirske podvrste, primjerice prigodnica-pohvalnica, lirska pjesma puna patosa i u nekom klasičnom antičkom metru; zatim epigram, klasična antička pjesnička vrsta, neobično popularna u osamnaestostoljetnoj klasicističkoj poeziji; nalazimo u Mažuranićevoj lirici i mitološke pjesme, kako originalne tako i prijevode (*Veneri*, *Melpomeni*, *Leandro Heroni*), a u nekim pjesmama primorski preporoditelj prati strukturu u klasicizmu i prosvjetiteljstvu proširene basne (*Ljesica i gavran*). U onima ponajboljima razaznaje se poetika romantičarske balade i romance. Mažuranić se okušao i u prevodenju najpoznatijeg talijanskog baroknog epa – Tassova *Oslobođenog Jeruzalema* (preveo je prvih devet strofa); preveo je i Manzonijevu odu *Peti svibnja* (»Cinque maggio«), a kao pjesnik

predromantičarskih i romantičarskih sklonosti ostavio je zapise brojnih narodnih pjesama.⁵

Dopuna *Osmana*. Mažuranić je nadopisao XIV. i XV. pjevanje *Osmana* postavši tako četvrti autor dopune Gundulićeva epa o poljsko-turskom sukobu. S Mažuranićevom dopunom ep je tiskan 1844. godine. Kao i njegovi prethodnici – Pijerko Sorkočević, Maro Zlatarić i jedan anonimni pjesnik – i Mažuranić je u dopuni morao riješiti pitanje mnogih lakuna u fabuli baroknog epa, ponajprije one fabularne sastavnice koje se događaju u Carigradu i koje su povezane sa sudbinama ženskih likova. Te je praznine u *Osmanu* razriješio Mažuranić ovako: epizoda s poljskim ratnicima Krunoslavom i Korevskim ima tragičan završetak te vjerni ljubavnici pogibaju od ruku okrutnog Rizvan-paše; epizodu sa Sokolicom okončao je Mažuranić tako što je odanu sultanovu ratnicu učinio njegovom ženom. Sudbinu pak otete Sunčanice oblikovao je Mažuranić tako što je ona još jednom oteta, a ovaj put otima je njezin poturčeni brat. Dopuna *Osmana*, osim navedenih, ima još velik broj romantičnih motiva i fabularnih sekvenci (lik Osmanova zvjezdoznanca, zao duh hodže koji se javlja Osmanu u snu, alegorija Ljubomore i slično). Proučivši dobro ep baroknoga pjesnika, Mažuranić je u svojoj dopuni u određenoj mjeri nasljedovao maniru, jezik, stil i stih Gundulićev, te su stariji književni povjesničari isticali »kongenijalnost« i »autentičnost« njegove dopune.

Uistinu, za određeni broj Mažuranićevih stihova teško bi se moglo reći da ih nije napisao klasik hrvatske barokne književnosti. No, Mažuranićeva je dopuna isto tako i izrazito autorska jer izražava novije, modernije poetičke i svjetonazorske koncepcije. One se očituju u slobodnom postupanju s likovima i radnjama, povezivanju metafizičkih instancija i nadnaravnih sila sa zbivanjima u povijesnom i kvazipovijesnom svijetu, jer je svijet *Osmana* već uvelike određen ljudskim djelovanjem. Isto tako, za razliku od Gundulića, Mažuranićeve stihove obilježava naglašena afektivnost i avanturistička romantika, a kadikad se u nekom motivu zrcali i demokratski duh 19. stoljeća. Nikada, naime, konzervativni republikanac, dubrovački plemić i suvremenik katoličkoobnoviteljskih ideja Ivan Gundulić ne bi bio napisao ove stihove:

⁵ O Mažuranićevu usvajanju različitih poetika i tradicija usp. Z. Kravar, »Od klasicizma do romantike«, u knjizi *Ivan Mažuranić, Gnjezdo vrh timora*, izbor i predgovor Zoran Kravar, Zagreb 2008.

*O slovinska zemljo lijepa,
što sagriješi nebu gori
da te taki udes cijepa
i jadom te vječnijem mori?*

*Potišteni tvi sinovi,
gospodičnoj njegda u vlasti,
izrodi su il robovi
željni s ovcam travu pasti.*

*Ah, da je proklet tko cječ vire
na svojega reži brata,
jer nesreća tvoja izvire
samo iz toga kalna blata!*

Osman, 15. pjevanje, 461-472

Smrt Smail-age Čengića. Klasično mjesto u Mažuranićevu opusu zauzima spjev *Smrt Smail-age Čengića*, objavljen 1846. godine u almanahu »Iskra«, koji opjevava pogibiju hercegovačkog paše, zloglasnog silnika Smail-age Čengića od ruku osvetničkih Crnogoraca. Djelo je ispevano prema istinitom događaju koji se dogodio u Crnoj Gori 1840. godine. Sam događaj bio je od neznatne povijesne važnosti, no, nekoliko je čimbenika uvjetovalo da Mažuranićevo djelo uvelike nadraste povijesni kontekst. Ti su razlozi s jedne strane izvanknjiževne, ideološke i političke naravi, a s druge strane izviru iz najviših i superlativnih estetskih ocjena Mažuranićeva spjeva u hrvatskoj književnoj povijesti. Oni izvanknjiževni razlozi visoke recepcije *Smrti Smail-age Čengića* rezultat su kulturnog ozračja i ideološke konstelacije onodobne zapadnoeuropske svijesti: Crnu je Goru suvremena Europa doživljavala kao krševitu, junačku i brđansku, gotovo junačku zemlju koja bez ičije pomoći odolijeva stoljetnom neprijatelju, a istodobno kao pomalo egzotičnu zemlju koja, nedodirnutu civilizacijom, simbolizira iskonski duh svakog junačkog naroda. A za hrvatske je preporoditelje, koji su svojim kulturnim nastojanjima željeli obuhvatiti i ujediniti cjelokupni balkanski, južnoslavenski prostor, crnogorska pobuna protiv zloglasnog silnika imala i dodatno, ne samo idejno, već i političko značenje.

Opjevavajući temu kršćansko-turskog sukoba na balkanskom prostoru ovo Mažuranićevo djelo slijedi tradiciju hrvatske i usmene i pisane književnosti koja je tu temu oblikovala još od srednjovjekovlja, a vrlo če-

sto u doba renesanse, baroka i prosvjetiteljstva (primjerice, M. Marulić: *Molitva suprotiva Turkom*; B. Krnarutić: *Vazetje Sigeta grada*; Petar Zrinski: *Opsida sigetska*; A. Kačić Miošić: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*), te je bila dominantnom preokupacijom ne samo hrvatske povijesne zbilje nego i književne kulture. No, za razliku od prethodne protuturske epike, spjev *Smrt Smail-age Čengića* strukturiran je u velikoj mjeri na novim, romantičarskim poetološkim načelima.

Spjev je podijeljen u pet pjevanja: 1. »Agovanje«; 2. »Noćnik«; 3. »Četa«; 4. »Harač« i 5. »Kob«; ima 1134 stiha, što deseteraca, što osmeraca. Pripovijedanje u prvom pjevanju, u »Agovanju«, započinje tradicionalnom epskom tehnikom *in medias res*, te se odmah u početku počinje govoriti o događaju koji je temelj relativno oskudnoj fabuli spjeva: o Smail-aginoj okrutnosti, mučenju i ubijanju nemoćnih i nedužnih kršćana, ali i pripadnika turskog svijeta. Tako već prvi stihovi izvješćuju o aginoj naredbi da se osim Crnogoraca smakne i stari poturica Durak, jer se suprotstavio aginoj odluci o ubijanju nedužne raje. A pripovjedač, koji jasno iskazuje suosjećanje s jadnom, mučenom i potlačenom rajom, ocrtava agine reakcije – bijes i gnjev – jer raja umire bez riječi, suza i plača, te aforistički prijeti: »Boj se onoga tko je vikô/ Bez golema mrijet jada!«. Prvo pjevanje završava smaknućem starog Duraka za kojim »suzan vrišti« njegov sin Novica.

U drugom pjevanju, koje nosi ime »Noćnik«, pripovijeda se o nepoznatom junaku koji noću putuje neprohodnim crnogorskim krajevima. Pripovjedač čitatelju otkriva njegov identitet figurom poznatom iz folklorne književnosti – slavenskom antitezom:

*Je li hajduk, il uhoda turska,
Što uhodi sviloruna krda,
Il volova stada vitoroga?
Nit' je hajduk, nit' uhoda turska,
Već Novica, Čengića kavazu:
Bijesan Turčin, krvnik Gore Crne,
Koga znade i staro i mlado,
I ne bi ga pronijele vile,
A kamoli noge na junaku
Crnom Gorom na bijelu danu.*

(stih 132-141)

Slijedi opis dolaska poturčena Crnogorca Novice, sina starog Duraka, na Cetinje i razgovor sa stražom kojoj Novica pripovijeda što ga muči: Čengić je poubijao njegove Moračane, pogubio mu je oca, a treći su mu na srdašcu jadi »da još krvnik diše«. Ovo pjevanje završava simboličnim motivom zvijezde, koji nagovještuje buduću radnju:

*Uprav Turčin dvoru na kapiju,
A posljednja iz vidika zvijezda:
Bješe zvijezda age Čengijića.
(stih 191-193)*

U trećem pjevanju naslovljenom »Četa« opisuje se malena četa Crnogoraca, predvođena junakom Mirkom, a koja se podigla na osvetu protiv Čengićeva nasilja, zlostavljanja i ubijanja raje:

*Podiže se četa mala
Na Cetinju Gore Crne.
Malena je, ali hrabra
U njoj jedva sto junaka,
Ne junaka biranijeh
Po obličju ni ljepoti,
Već po srcu junačkome.
Kojino će udariti
Ne na deset, da uteče,
Nego na dva, da ih siječe;
Kojino će umrijeti
Za krst časni kijem se krsti,
Za krst časni i slobodu zlatnu.
(stih 194-206)*

Slijedi epizoda sa svećenikom, »pastijerom« koji »krotak k svome stadu grede« te junacima drži govor o ljubavi prema domovini i slobodi:

*»Djeco moja, hrabri zatočnici,
Vas je ova zemlja porodila,
Kršovita, ali vami zlatna.
Djedi vaši rodiše se tudijer,*

*Oci vaši rodiše se tudijer,
 I vi isti rodiste se tudijer:
 Za vas ljepše u svijetu nema.
 Djedi vaši za nj' lijevahu krvcu,
 Oci vaši za nj' lijevahu krvcu,
 Za nj' vi isti krvcu proljevate:
 Za vas draže u svijetu nema.
 Oro gnjezdo vrh timora vije
 Jer slobode u ravnici nije.»*

(stih 333-345)

Svećenikov govor predstavlja središnje mjesto Mažuranićeva spjeva: u tom se govoru iznose svjetonazorske, duhovne i idejne koncepcije cijelog djela, u njemu su sadržana ključna značenja *Smail-age*: domovina je ono mjesto gdje su živjeli pretci, sretan život moguć je jedino u slobodi, i to u prirodnom svijetu, nepokvarenom civilizacijom, u narodu koji je spreman umrijeti za slobodu; svećenikov je govor istodobno i pripovjedačev prijekor nebrizi »puka ostalih« za nedaće jednog malog porobljenog i potlačenog naroda. Nakon svećenikova govora pripovjedač nas izvješćuje o Novičinu dolasku među crnogorske junake, njegovoj želji da se pokrsti, prijede na stranu Crnogoraca i osveti se Smail-agi za očevu smrt. Pjevanje završava pokrštaivanjem poturice i blagoslovom čete.

Četvrto, najopsežnije pjevanje spjeva nosi naslov »Harač«, a u njemu se nižu stravični i zastrašujući prizori mučenja kršćana, iznose se sve one iz povijesti poznate strahote turskih zlostavljanja, od nabijanja na kolac do povlačenja raje na repovima konja. Nakon tih drastičnih opisa mučenja raje slijedi epizoda koja predstavlja vrhunac dramatičnih zbivanja u spjevu: epizoda u kojoj se pripovijeda kako je Smail-aga, želeći kopljem pogoditi »vlašku glavu«, promašio i izbio oko svojem vojniku. Taj događaj, kojim se aga osramotio pred svojim vojnicima, povod je njegovu još većem gnjevu, još većoj srdžbi i novim zlostavljanjima jadne i bijedne raje. Nova agina zlodjela opisana su iznimno dramatično i naturalistički, te lik Smail-age u toj epizodi poprima demonska i sotonjska obilježja. Zatim se opisuje večer i turski čadori koje pripovjedač uspoređuje s grobovima »slovinjskih otaca«. Uvođenje motiva grobova, motiva koji se često javlja i u europskih predromantičara, navodi pripovjedača na usporedbu slavne slavenske prošlosti s bijednom i nesretnom sadašnjošću:

*Grobovi su, mniš, otaca
 Slovinskih, na daleče
 Kijeh slovijaše ime slavno,
 Oko kojijeh Turad divoja
 U pô dana kano doba u glubo
 Pogana se vrze i mozak
 Hitri obrće, čijem, kako
 Da rasplaši djecu plačnu,
 Nad otažjem sreće bolje
 Da ne cvile svoje jade prike.
 Tlapi ti se, sad da lavom rika,
 Tlapi ti se, sad da psetom laje;
 A sad čuješ lelek mučenikâ,
 Jauk, pisku, teške uzdisaje;
 Čuješ zveku gvožđa okovnoga
 I uza nju pomàganju gorku.
 Slušaj, pobre, je l' i jauk tlapnja?
 Slušaj zveku, je l' i zveka tlapnja?
 Slušaj... slušaj... Ah, to tlapnja nije.
 Jer te vidim gdje te boli jako....
 Što?... ti plačeš?... Ah, to tlapnja nije,
 Ti bo s tlapnje mnim da ne bi plakô!
 (stih 695-716)*

Opisom turske gozbe u spjev se uvodi nov motiv koji ima važnu funkciju: slično kao i opis Holofernovе gozbe u Marulićevoj *Juditi*, tako i u Mažuranićevu spjevu ova epizoda, suprotstavljena jednostavnu, skromnu i prirodnu životu crngorske čete iz prethodnog pjevanja, simbolizira bahatost, niskost i životinjsku prirodu Osmanlija. No, kako nas izvješćuje pripovjedač stihovima koji se kao *leit-motiv* ponavljaju cijelim pjevanjem, ni raskošna gozba nije mogla smiriti Smail-agin gnjev i bijes zbog današnje sramote:

*Kad li aga odolio gladu
 I bijes družijem udvojio bijesom,
 Planu opet kano plamen živi:
 Sramota je takome junaku*

*Kupit harač, ne skupit harača,
 Džilitnut se, ne pogodit cilja,
 Kamol' slijepit mješte raje Turke,
 Kamol' da mu zlorad krst se smije.*
 (stih 743-750)

Nakon strašnog i mučnog dana nastupa smirenje. U tu sekvencu, koja je svojevrsan kontrast onoj prethodnoj, umetnuta je i epizoda u kojoj Bauk na zahtjev Smail-age pjeva epsku pjesmu o strašnom Rizvan-agi. Citiranje Baukove pjesme u Mažuranićevu spjevu ima višestruku funkciju: ta epizoda izražava pripovjedačeve misli o pjesmi, o umjetničkom djelu kao izvoru i vrelu povijesnog pamćenja, a istodobno je motivacija daljnjoj radnji. Pjesmu o sramoti Rizvan-age, naime, Smail-aga shvati kao aluziju na vlastitu sramotu i nejunaštvo, što u njemu ponovo izazivlje strašan bijes i gnjev. U tom opisu Smail-age kao da se Mažuranićev pripovjedač prisjećao opisa paklenih sila i demona iz Gundulićeva *Osmana*:

*Krvav plamen najprije mu buknu
 Gnjevnu u srcu suproč raji crnoj,
 Suproč vlahom, psetom, krstu
 Lipovome, štono vrijedan nije
 Uz Turčina da ga sunce grije.
 Gvožđa, otrov, konop, nože,
 Pálu, oganj, kolac grozni,
 Ulje vrelo i sto muka
 U čas jedan junak smišlja
 Za izglatit gorkoj bruci trage,
 I sačuvat uspomenu čistu,
 Čisto ime uz glas strune blage.
 Na obrve crn mu oblak sjeda;
 Plamte oči poput ognja živa;
 Crljen plamen uz obraz mu liže;
 Strašnijem bijesom nozdrve se šire;
 A na ustih ispod pjene bijele,*

*Grozan, paklen izraz stade,
Kô da veli: raja nek' propade,
Samo pjesni čuvat se valjade!*
(stih 996-1015)

No, uto pukne puška i među Turcima nastaje panika. Smail-aga, kojemu je jedino važno da u pamćenju ostane zapisan kao hrabar junak, u trenu se otkriva kao kukavica koji samo traži konja kako bi pobjegao:

*Uto jedan čete dio
U čadorje naboj sasu.
»Vlasi, vlasi!« Turci viču,
»Konja, konja!« grmi aga.*

*Dio drugi tada grunu.
»Vlasi odasvud! Puške, nože!«
»Konja, konja, Haso, konja!«*
(1045-1051)

Kada je vjeran sluga doveo konja, pogodi agu urotničko zrno, a pripovjedač daje naslutiti da ga je ubio vođa čete Mirko. Slijedi opis ratnog meteža u crnoj noći, u kojoj se čuju samo jauci. Smrt hoda ratištem, na kojem pored mrtvog Smail-age leži i Novica, koji je agi htio skinuti glavu, ali je i sam smrtno stradao.

Posljednje pjevanje *Smrti Smail-age Čengića* vrlo je kratko, nosi naslov »Kob«, i u njemu se kratkim potezima ocrtava pustinjakov stan u polju podno Lovćena, gdje se bijesno Ture klanja krstu. To je zapravo lutka krotkog Turčina koji se na udarac nogom o zemlju smjerno klanja i prigiba glavu. Nizom retoričkih pitanja i odgovora pripovjedač čitatelja izvješćuje da ta lutka predstavlja Smail-agu. Tom simboličkom slikom završava spjev o okrutnom Smail-agi; takva je bila sudbina, kob velikog silnika i mučitelja potlačenih i slabih.

Za razliku od hrvatskih renesansnih i baroknih povijesnih epova s razvedenim i opširnim fabulama, u *Smrti Smail-age Čengića* fabula je kratka: u spjevu se najčešće izvješćuje u prezentu ili se pjesničkim slikama ocrtavaju samo najvažniji aspekti jednog nezatnog povijesnog događaja, te je priča u spjevu zgusnuta, konzistentna, prikazana samo kroz naj-

snažnije prizore. Radnja se odvija u kratkom vremenskom razdoblju, u spjevu nema digresija, nema – za klasičan ep karakterističnih – brojnih i razvedenih epizoda, svedena je samo na nizanje pojedinih slika i prizora. Svi likovi osim Smail-age ocrtni su samo s nekoliko poteza, a o njihovu obličju, o njihovim karakteristikama, prošlosti i životu ne saznajemo gotovo ništa. Nikakve radnje koja bi govorila o pretpovijesti glavne radnje u djelu također nema. Glavni lik spjeva, ocrtan kao demonski junak, kao oličenje apsolutnog zla, i po tome sličan nekim Byronovim likovima, čitatelju u niz aspekata svojeg bića ostaje nepoznat. Isto tako, za razliku od klasičnih epova u kojima prevladava detaljna, iscrpna i pregledna naracija, u Mažuranićevu spjevu naracija je oskudna, kratka, a često se isprepliće s drugačijim tipovima iskaza, s opisima i aforističkim refleksijama, dramski intoniranim segmentima. Klasičnom epskom pripovijedanju o događajima u Mažuranićevu spjevu vrlo ozbiljno konkuriraju pjesničke slike, refleksije, aforizmi, retorička pitanja, emfatični usklici ili pak pripovjedačeve apostrofe i pripovjedačevo obraćanje čitatelju.

Stoga se Mažuranićevo djelo i ne može nazvati epom u klasičnom smislu te riječi, pa mu se obično pridaje žanrovska odrednica *spjev* kao oznaka specifične književne vrste, koju je u europsku književnost uveo Byron svojim lirsko-epsko-dramskim djelima. Na strukturu Mažuranićeva spjeva, ponajprije na oblikovanje fabule i kompoziciju djela, u znatnoj je mjeri, naime, utjecala poetika romantizma, koja je osporavala moduse i tipove iskaza klasičnoga povijesnoga epa. Zato i pripovjedač u *Smrti Smail-age Čengića* nije klasičan epski, distanciran narator, nego emocionalno angažiran pripovjedač koji čitatelja stalno uvlači u priču zahtijevajući od njega emocionalan stav prema prikazanim zbivanjima i empatiju prema slabijima i nemoćnima. Petodijelna kompozicija slijedi logiku kontrapunktiranja, suprotstavljanja pojedinih aspekata i značenja radnje: »Agovanju« je suprotstavljen »Noćnik«, a »Četi« »Harač«, dok završna »Kob« zaključuje radnju simboličnom slikom propasti silnika i tiranina.

Međutim, osim poetoloških elemenata nadahnutih onovremenom europskom književnošću, prvenstveno lekturom Byrona i nekih drugih europskih romantičara, u *Smrti Smail-age Čengića* mogu se očitati i nataložene osobine hrvatske književne tradicije. Utjecaji i poticaji koje je Mažuranić preuzimao iz hrvatske epske baštine te ih u spjev ustruktuirao na nov način mogu se uočiti ponajprije na razini stiha i stila. Izbor

stih – deseterac i osmerac – govore da je Mažuranić *Smail-agom* nasljedovao metričke izbore hrvatske folklorne epike i A. Kačića Miošića s jedne strane, a pisane barokne epike, ponajprije Gundulićeva *Osmana* s druge. I na razini stila jasno dolazi do izražaja Mažuranićevo oslanjanje na tradicionalnu koncepciju umjetnosti riječi, prvenstveno onu koja je zahtijevala ukrašavanje teksta brojnim tropima i figurama. Naime, spjev o smrti *Smail-age* obiluje bogatom figuracijom, te pokazuje da je njegov autor i retoričkim elementima oblikovao brojna značenja i brojne smislove svojega djela.

Analizira li se pažljivije retorička razina spjeva, lako se može uočiti da su ukrasi koji se koriste u spjevu dvojakog podrijetla: jedni potječu iz usmene folklorne epike, a drugi iz repertoara klasične pisane epike, ponajprije iz vergilijevskog epa kao i iz hrvatskog baroknog povijesnog epa. To pak govori da je Mažuranić, humanistički obrazovan, posjedovao apsolutnu vjeru u klasične estetske norme, ponajprije onaj o retoričkom ukrašavanju teksta. Brojne figure nižu se u Mažuranićevu djelu jedna za drugom te gotovo da i nema stiha koji nije retorički ukrašen, koji nije utemeljen na nekoj figuri ili nekom tropu. Ta naglašena retorizacija teksta svjedoči pak da Mažuranićev spjev ne pripada samo razdoblju romantizma nego i neoklasicističkom razdoblju europske književne kulture. I na razini stila *Smrt Smail-age Čengića* pokazuje, dakle, Mažuranićevo umijeće sintetiziranja i asimiliranja književnih postupaka različitih slojeva i razdobljâ europske i nacionalne književne baštine. Evo stihova u kojima obrazovani čitatelj lako može otkriti utjecaj baroknoga hrvatskog pjesništva:

*Po čadoru okol ukolo
Razastrti lijepi sazi
I dušeci vrh njih meci
Raskošno se šire i krepko
Pozivaju na razblude tijelo,
Na razblude i na sanak tibi.
U zakutku na malenu ognju
Praska skoro usječeno granje,
Il se cmari i pjesancu dragu
Plaćuć pjeva, pjevajući plače.*
(779-788)

Gundulićevski retorički repertoar prepoznatljiv je u sljedećim stihovima koje karakterizira u baroku česta figura nabranjanja:

*Gvožđa, otrov, konop, nože,
Pálu, oganj, kolac grozni,
Ulje vrelo i sto muka
U čas jedan junak smišlja
Za izgladit gorkoj bruci trage,
I sačuvat uspomenu čistu,
Čisto ime uz glas strune blage.*
(1001-1007)

Početak spjeva karakterizira pak stilizacija u slijedu folklorne epske pjesme:

*Sluge zove Smail-aga
Usred Stolca kule svoje,
A u zemlji hercegovojoj:
»Ajte amo, sluge moje,
Brđane mi izvedite
Štono sam ih zarobio robjem
Na Morači, vodi hladnoj.«*
(1-7)

Retoričkim repertoarom folklorne epike oblikovan je i opis turske gozbe:

*Kad se Ture navrtilo ovna,
Skinuše ga s osovine teške,
Navališe na siniju pústa
I velijjem sasjekoše nožem.
Za gotovu sofru posjedaše
Gladni Turci kano gladni vuci,
Ter plijen nokti razglabati staše.
Najprvi se Smail-aga maša,
Za njim Bauk, za njim Turci ini
Lijepijem redom vukâ u planini.*
(729-738)

Slikovitost koja obilježava romantičarska djela uočava se u ovim stihovima:

*A na dvoru nebo divno
Crnijem tminam lice zakri,
I da 'e vidjet proz oblake,
Vlašići bi, zvijezde sitne,
Nad čadorom treptili bijelijem;
A mjesec bi vitorog te gledô
Sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh,
Kô predvodnik ispred stada ovan.*

*Noć je vani slijepa, gluha.
Nigdje glasa, već što sipi
Rosa sitna, kô da nebo plače.
Mrak se gusti, pomrčina gusta,
Zapodjede ravnicom i gorom,
Da ne vidiš pred očima prsta,
A kamoli stazu pred sobome.
Teško onome koga sade
Stiže u putu noćca crna,
A noćišta jadan ne imade!*

(814-831)

Književna je historiografija priču u Mažuranićevu spjevu razumijevala kao priču koja simbolizira vjekovnu borbu između južnoslavenskih kršćana i islama, a istodobno i kao priču koja alegorijski prikazuje borbu između dobra i zla. Tako je upravo iz tumačenja spjeva kao poetske alegorije vjekovne povijesti južnoslavenskih zemalja Mažuranićevo djelo vrlo brzo po nastanku osvojilo mjesto klasičnog epskog djela koje ekspanira i tumači suvremenu političku povijest s pozicija u ono doba u Hrvata proširene južnoslavenske ideologije.

Točno je da se Mažuranićevo djelo temelji na tradicionalnoj temi hrvatske epike, na temi kršćansko-turskog sukoba. Ali smisao i značenje pojedinih tematsko-sadržajnih komponenti priče u *Smail-agi* mogu se odčitati i drukčije, a ne samo na razini povijesno shvaćenog kršćansko-islamskog sukoba. Motivsko-tematske komponente priče koje govore o crnogorskom narodu, izbor naroda kao kolektivnog epskog junaka,

naglašavanje uloge lika svećenika, odobravanje anarhističkog čina Crnogoraca s pozicija pripovjedača – svi ti sadržaji mogu se razumjeti kao eksponiranje onodobnih vrlo aktualnih filozofskih i političko-pravnih koncepcija pravednosti odnosno prirodnog prava svakog naroda na slobodu. Mažuranića, pristalicu demokratskih i revolucionarnih mijena koje su potresale onodobnu Europu, pobornika demokratskih načela slobode, jednakosti i bratstva, cijeli su život zanimala ključna pitanja političke znanosti, osobito pitanja prava i pravednosti, države, državnog prava, suvereniteta naroda, pitanje odnosa naroda i vladara kao i državnog legitimiteta, a isto tako i teorije o prirodnom pravu svakog naroda na slobodu.

Tako Mažuranićevo narativno djelo nudi moderne idejne i ideološke koncepcije društva, naroda i države. Za razliku od ideologijâ predstavljenih u renesansnim i baroknim hrvatskim epskim djelima, a koje su ideologije naglašeno tradicionalne, u političkom pogledu konzervativne, plemićke, nesubverzivne i monarhističke, Mažuranićev spjev jasno i nedvojbeno eksponira ideologiju mladoga građanskog društva, ponajprije aktualne koncepcije o pravu svakog naroda na narodnost i suverenitet. Tako, slijedeći suvremene filozofske i filozofsko-pravne koncepcije pravednosti odnosno prirodnog prava, Mažuranić, pravnik po struci, u epskoj je fabuli spjeva ne samo opisao jedan minoran suvremeni politički događaj, nego je u spjevu podastro niz ideologema koji karakteriziraju osamnaestostoljetne i rano devetnaestostoljetne koncepcije filozofije društva, prava i religije. Složimo li se s interpretacijom čina crnogorskih pobunjenika kao s činom izvršenim u ime više pravednosti, koji se čin brojnim signalima u epu tumači kao nužan, izvršen u ime onoga što je pravedno u apsolutnom, višem smislu, možemo zaključiti da Mažuranić svojim spjevom nije zagovarao jedan nejunački čin (ubojstvo iz zasjede), nego je u priči i kroz priču zagovarao koncepcije prirodnog prava svakog čovjeka na život i slobodu, koncepcije da je svaki čovjek od prirode slobodan, da može pristati ili se oduprijeti nasilju, te da je čovjekova sloboda ograničena jedino snagom drugoga.

S druge strane, iz opisa Crnogoraca, njihove etike, religije, svjetonazora uopće, jasno se uočava da pripovjedač spjeva slikama crnogorskog naroda i njegova etosa zagovora pravo na slobodu i prirodno stanje, življenje čovjeka i naroda prije odnosno bez države i organizirane državne

vlasti, u kojem se stanju ljudi ponašaju prema prirodnom pravu.⁶ To se jasno razabire u »Četi«, odnosno u svećenikovu govoru mladim Crnogorcima: tu su iznesene neke nove, suvremene ideje o postanku naroda, o državi, suverenitetu, društvenom ugovoru, a u skladu s tada modernim građanskim ideologijama. Neke fabularne niti spjeva kao da slijede ideju prirodnog prava u onom smislu u kojem se o tom pojmu raspravlja u filozofiji od T. Hobbesa, B. de Spinoze i J. J. Rousseaua. Primjerice, Hobbes u *Leviathanu* o prirodnom pravu kaže: »'Prirodno pravo', koje pisci obično zovu i u s n a t u r a l e, jest sloboda koju svaki čovjek ima da upotrijebi svoju vlastitu silu, kako sam hoće, za očuvanje vlastite prirode, tj. vlastita života; dakle da čini sve što prema vlastitom sudu i razumu procijeni da je najprikladnije sredstvo za to«. Hobbes također jasno izriče razliku između prirodnog zakona i prirodnog prava: »'Prirodni zakon' (...) jest propis ili opće pravilo što ga je pronašao razum, a prema kojemu je čovjeku zabranjeno da čini ono što je štetno za njegov život ili što oduzima sredstva da se taj život očuva (...). 'Pravo' i 'zakon' treba razlikovati jedno od drugoga; jer 'pravo' se sastoji u slobodi da netko djeluje ili da se suzdržava, dok 'zakon' određuje i obavezuje na jedno od toga; tako se zakon i pravo među sobom razlikuju koliko obaveza i sloboda, a te se u jednoj te istoj stvari ne mogu spojiti«.⁷

Za Rousseaua je prirodno pravo »(...) neograničeno pravo čovjeka na sve što može postići. Čovjek je od prirode slobodan. On može pristati i oduprijeti se prirodi. Čovjekova sloboda ograničena je jedino snagom«.⁸ I u Mažuranićevu se spjevu – a to se razabire iz pripovjedačevih komentara, opisa Crnogoraca, njihove etike, religije, svjetonazora uopće – prirodno pravo predstavlja u svjetlu »pravoga razuma«. A kao što se prirodno pravo u novovjekim filozofskim tumačenjima usko povezuje s prirodnim stanjem, tako i brojni motivi u Mažuranićevu spjevu opisuju način života Crnogoraca kao prirodan život, odnosno kao postojanje prirodnog stanja,

⁶ Usp. o tome W. Windelband, *Povijest filozofije*, knjiga I. i II, preveli N. Šašel, D. Grlić, D. Pejović, Zagreb 1990.; *Filozofijski rječnik*, II. izdanje, grupa autora u redakciji V. Filipovića, Zagreb 1984.

⁷ Th. Hobbes, *Leviathan*, iz poglavlja XII. »O prirodnom stanju čovječanstva« i poglavlja XIV. »O prvom i drugom prirodnom zakonu i ugovorima«, preveo I. Vidan, u *Antologija filozofskih tekstova*, sastavili B. Bošnjak i dr., Zagreb 1962, 4. izd.

⁸ J. J. Rousseau, *Politički spisi*, prev. B. Brlečić, G. Crnković-Raunić, D. Marion, D. Lalović, Zagreb 1993.

koje označava življenje čovjeka prije odnosno bez države i organizirane državne vlasti, u kojem se stanju ljudi ponašaju prema prirodnom pravu. Pojedini motivi spjeva gotovo eksplicitno iznose takva shvaćanja o prirodnom pravu i prirodnom životu, ponajprije one koje nalazimo u »Četi«. Filozofske i ideološke koncepcije prirodnog stanja naroda i prirodnog prava podupire Mažuranić u fabuli epa i onakvim motivima kojima se pravo na vlastiti prostor zagovara argumentima očinskog, odnosno djeđovskog prava. Jednom riječju, iz epske se priče, iz njezina tijeka može zaključiti da je Mažuranić u svojem spjevu podastro ideje prirodnog prava, u skladu s tada modernim građanskim ideologijama.

Isto tako i kršćansko-muslimanski sukob u epu ne treba razumjeti samo kao izraz vjekovne borbe južnoslavenskih naroda s Osmanlijama ili kao izraz vjerske netolerancije, nego i u skladu s razumijevanjem kršćanstva u duhu onodobnih teoloških koncepcija u kojima se prirodna religija razumijevala kao istinsko kršćanstvo. Pripovjedačke komentare o vjerskom osjećanju Crnogoraca, svećenikove riječi kao i opis vjerskih obreda u »Četi« mogli bismo dovesti u usku svezu s Leibnizovim i Wolffovim tumačenjima kršćanstva kao prirodne ili umne religije, odnosno s Lessingovim razlikovanjem između religije Krista i kršćanstva, a za razliku od različitih koncepcija historijskog kršćanstva.⁹ Naime, vjerski su motivi u *Smrti Smail-age Čengića* opjevani u skladu s razumijevanjem kršćanstva u duhu brojnih suvremenih teoloških koncepcija po kojima se prirodna religija razumijevala kao istinsko kršćanstvo: pripovjedački komentari o vjerskom osjećanju Crnogoraca, svećenikove riječi, opis vjerskih obreda u prirodnom ambijentu, izvan crkvenih zidova, svećenik kao duhovni pastir, kao Krist – svi ti motivi svjedoče da je u spjevu izneseno razumijevanje vjere u skladu s onodobnim filozofskim tumačenjima kršćanstva kao prirodne religije.

Tako se razumijevanje i tumačenje kršćanske teologije, gledano iz perspektive sadržajnih sastavnica epske priče u *Smail-agi* prepleće s eksponiranjem ideoloških i političkih komponenata fabule, ili, kako bismo u duhu suvremene teologije mogli reći, teološki elementi prirodnog kršćanstva javljaju se u spjevu budućeg bana kao elementi teologije naroda. Čitamo li na taj način Mažuranićev spjev, možemo epsku priču *Smail-age* razumjeti i kao interpretaciju i aktualizaciju društvenog i političkog

⁹ Usp. o tome W. Windelband, nav. djelo.

stanja i položaja svake neslobodne države, a to je bila i onodobna Hrvatska, a samo djelo kao izraz autorovih liberalnih i iz tadašnje vizure antilegitimističkih ideoloških i političkih stavova.

Takvu mogućnost čitanja Mažuranićeva spjeva čini legitimnom već i njegov opus u cjelini. U književnom djelu Ivana Mažuranića zrcale se, naime, raznovrsne idejne, društvene, kulturne i književnoestetske mijene koju su obilježile suvremenu Europu. Znalac svih svjetskih i slavenskih jezika, čitao je ne samo suvremenu talijansku, njemačku i mađarsku lijepu književnost, nego i aktualna povijesna, filozofska i politička djela, te je – kao pravnik po struci, a politički angažiran gotovo cijeli život – u svoja djela unosio mnoge nove političke i idelološke koncepcije koje su potresale život onodobne Europe. Poznato je da je 1848. godine bio oduševljeni pristalica revolucije, što se može odčitati i iz poslanice *Hrvati Mađarom*, u kojoj lijepom ritmičkom prozom izražava demokratska načela o slobodi, jednakosti i bratstvu. Ni u dopuni *Osmana* nije Mažuranić mogao zanijekati svoje demokratske poglede napisavši: »Ah, da je proklet tko cječ vire/ na svojega reži brata«, misao koju teško da bi protureformatorsko Gundulićevo vrijeme ikada moglo zapisati.

Iako s vremenom njegovi mladenački politički stavovi postaju umjereniji – kao da je tijekom godina postao legitimist – ključna pitanja političke znanosti, osobito pitanja prava i pravednosti, države, državnog prava, suvereniteta naroda, pitanje odnosa naroda i vladara kao i državnog legitimiteta zanimaju Mažuranića cijeli život. Razvidno je to i iz njegovih nastojanja da kao prvi ban pučanin u teškim političkim vremenima organizira Hrvatsku kao modernu državu. A i činjenica da su posljednji stihovi koje je napisao (g. 1885.) upravo prijevod Manzonijsve ode *Peti svibnja* svjedoči da je politika bila Mažuranićevom trajnom preokupacijom. No, Mažuranićev interes za politiku i povijest kao filozofski problem najjasnije se može razabrati upravo u *Smrti Smail-age Čengića*.

Ukratko, Mažuranićev spjev *Smrt Smail-age Čengića*, koji je još u doba hrvatskog narodnog preporoda zauzeo mjesto klasičnog djela hrvatske književnosti, u poetološkom, estetskom i ideološkom smislu bogato je i slojevito djelo, a istodobno i djelo koje izražava moderna demokratska shvaćanja mladog hrvatskog društva.¹⁰

¹⁰ Svi citati iz Mažuranićevih djela navode se prema sabranim djelima što su ih priredili Ivo Frangeš i Milorad Živančević.